

Arhe XVII, 33/2020

UDK 1 Gramsci A. : 8

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2020.33.145-168>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

MIHAJLO STAMENKOVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

GRAMŠI, LINGVISTIČKI PRESTIŽ I HEGEMONIJA

Sažetak: Autor unakrsno sučeljava tekuća istraživanja teorijsko-praktičkog, a posebno metodološkog, statusa jezika unutar Gramšijevog revolucionarno-filosofskog dela. Preciznije, on nastoji ispitati način, opseg i stepen udela (neo)lingvističkog pojma prestiža u originalnoj sintezi Gramšijevog poimanja hegemonije. Pri tom se izdvaja i prati dijalektička nit koja, reprodukujući se u svakom od parova, ujedno sobom ulančava i njihove uzajamne odnose: između jezika uopšte i pojedinih jezika, između govornika dva različita jezika, između jednog jezika i njegovog dijalekta, između dominantnih i subalternih klasa, između prisile i pristanka, između normativne i spontane gramatike. Autor se zalaže za uvid prema kojem – sveobuhvatan kritički pojam hegemonije kod Gramšija – obavezuje na pristanak da u njemu *für ewig* već postoji sadržanost (pojma) lingvističkog prestiža.

KLjučne reči: *lingua-linguaggio*, prisila-pristanak, normativna-spontana gramatika, isijavanje prestiža, M. Bartoli, G. Askoli, F. Lo Piparo, P. Ajvs, L. Rozelo

Jezik ume da bude zbrka, ali jezik sobom uspostavlja poredak (taj naš stav nastaje kao kondenzacija svih nadolazećih redova). Uputno je stoga odmah načiniti makar preliminarnu „saglasnost“ povodom jezika kojim Gramši govori o jeziku, odnosno oko načina na koji mi ovde o jeziku govorimo u njegovo ime. Gramši koristi dva termina: *lingua* i *linguaggio*. U italijanskom se pojedinačni jezici označavaju sa *lingua* (*lingue* u množini), dok *linguaggio* označava samu ljudsku sposobnost upotrebe jezika u govoru ili pisanju; s tim što se naznačava da je pogrešno njihov odnos poistovetiti sa onim koji u francuskom postoji

---

¹ E-mail adresa autora: stamenkovicmihajlo151@gmail.com

između *langue* i *parole*, te sa načinom na koji ih Sosir upotrebljava.² Sasvim saobrazno toj standardnoj upotrebi u italijanskom jeziku, Gramši na jednom jezičko-filosofski ključnom mestu (Q10§44) *lingua* koristi u značenju „jezici u tehničkom smislu“, odnosno poseban sistem verbalnih znakova, a *linguaggio* u značenju „jezik uopšte“, odnosno opšta sposobnost prenošenja poruka putem zajedničkog koda; s tim što se naznačava da u modernoj italijanskoj lingvistici (čijem je osvitu Gramši bio svedok i učesnik), *lingua* (*la langue*) obično znači kod, a *linguaggio* (*le langage*), pored navedene mogućnosti njegove generičke upotrebe, može značiti i skup prenetih poruka, odnosno konkretizaciju apstraktnih pravila koda.³ Izgleda da Gramši nije ostavio neposredan trag o vlastitom teorijskom razgraničavanju *lingua* i *linguaggio*, tako da može biti da kod njega izostaje puna teorijska svest o odgovarajućem standardu upotrebe ova dva termina. Stoga nije nečuveno ako naizgled neočekivanim obrtom – kako na osnovu njihove kontekstualne pozicioniranosti u celini Gramšijevog opusa, tako i na osnovu upitne lingvistički (ne)sankcionisane zamenljivosti *linguaggio* i *lingua* – pojedini autori indirektno zaključuju da *lingua* kod Gramšija takođe izražava *sveukupnost jedne kulture kao celine i svih njenih konkretnih realizacija*, dok se pojedini jezici ili govori, *linguaggio*, isključivo odnose na *konkretne i diferencirane komunikativne situacije koje su realno i*

---

² Ives, P., R. Lacorte, „Introduction“, *Gramsci, Language, and Translation*, Lexington Books, Lanham 2010., str. 12: „In Italian, specific languages are referred to with the term *lingua* (and *lingue* in plural), whereas *linguaggio* is more general, denoting the human capability to use language in speech or writing. It would be a mistake to conflate this distinction between the French *langue* and *parole* or its utilization by Saussure, although there is a slight overlap.“

³ Gramsci, A., *Selections from the Prison Notebooks*, ElecBook, London 1999., str. 663-664. Ovo su razgraničenja i obziri prevodioca i priređivača dotičnog izbora Gramšijevih spisa i oni su sasvim u skladu sa prevodilačkom interpretacijom Ajvsa i Lakorte (prethodna napomena), odnosno sa paralelnim instancama u njihovim prevodima autorskih članaka (na ovu temu) napisanih na italijanskom jeziku. Inače, u optičaju je univerzalno označavanje Gramšijevih spisa po kome Q stoji umesto *Quaderno*, prema *Quaderni del Carcere* (QC), odnosno *Zatvorske sveske* (u ovom slučaju radi se o svesci broj 10 i odeljku 44).

*specifično društveno-kulturno uslovljene.*⁴ Iz ove, pak, perspektive *lingua* nastavlja svoje specifično približavanje Gramšijevom pojmu nacionalnog jezika, dok se *linguaggio* kreće i ka osobitom poimanju dijalekta.

I zbrka i poredak. Ali i sam problem koji najvećma jezgrovito našu temu otvara: kada zreli Gramši govori o jeziku i jezicima, on unutar ove unutrašnje i dijalektičke raslojenosti jezika, unutar svoje uređene jezičke zbrke, nužno ujedno poima totalitet moralnih, društvenih, ekonomskih, političkih i kulturnih odnosa. Jezik su materijalne istorija i povest.⁵ Istinski istorijski pojam izmiče, odoleva svakoj shematizaciji. Možemo stoga predložiti da Gramši, već prema promenljivosti i složenosti obrađivane situacije, ove termine koristi nekada u standardu a nekada van njega. Kada, pak, u nastavku navodimo izvore koji eksplicitno ne prikazuju o kom je slučaju reč (*lingua* ili *linguaggio*), pa u duhu našeg jezika, bez naglašavanja ove razlike, jednako prevodimo sve sa „jezik“, mi ostavljamo otvorenim za tumačenje svaku nadolazeću instancu te vrste, a spram izloženih obzira.

U uvodu priređivača za izbor iz Gramšijevih zabeleški, a na teme *filosofija, zdrav razum, jezik i folklor*, uzete (dakle) kao da kod njega one čine organski sraslu celinu, ističe se kako njih i povezuje samo Gramšijevo nastojanje na prevazilaženju postojećeg jaza između marksizma kao filosofije i konkretno delujućih svesti pripadnika puka (kao svesti kakva jeste data i kakva se zaista kod „običnog“ čoveka na

---

⁴ Rosiello, L., „Linguistics and Marxism in the Thought of Antonio Gramsci“, *Gramsci, Language, and Translation*, Lexington Books, Lanham 2010., str. 39-40: „Perhaps, in Gramsci, there is no full theoretical awareness of how to use the two terms: “language” [*lingua*] and “speech” [*linguaggio*] (Saussure’s definitions were not operating). However, I believe that we can still interpret Gramsci’s thought by saying that if, on the one hand, language [*lingua*] can express one culture in its whole entirety and concrete realizations, on the other hand, single “languages” [*linguaggio*] can be analyzed only in relation to concrete and differentiated communicative situations on the ground of the real sociocultural conditions.“

⁵ Ako vidite agramatičnost, odavno ste već programirani videti samo grešku. Ali ne brinite, za vas još uvek ima nade: još uvek (u tome) možete videti dete, promenu, pobunu i revoluciju.

delu zatiče).⁶ Gramšijevi stavovi govore u prilog osobene nerazlučivosti pobrojanih tema i oblasti. On ustaje protiv rasprostranjene predrasude o filozofiji kao čudnoj i teškoj raboti specifične intelektualne delatnosti koju isključivo obavlja poseban soj specijalista, odnosno profesionalnih, sistematskom mišljenju sklonih filozofa.⁷ Gramši ističe da je pre svega neophodno pokazati kako *svi ljudi jesu filozofi* – što se pak postiže ukoliko se definišu granice i obeležja svima podjednako pripadne *spontane filozofije*. Ta spontana filozofija sadrži se: 1) u samom *jeziku* kao totalitetu određenih predstava i pojmova; 2) u zdravom razumu i u „dobrom“ razumu; 3) u narodnoj religiji – u totalitetu sistema verovanja, praznoverja, mnjenja, načina sagledavanja i postupanja, tj. u folkloru.⁸ Jasno je da istinska praksis filozofija mora naći svoje utemeljenje u spontanoj filozofiji, odnosno spontana filozofija ima se uzdići do kritičkog filozofskog praksisa – što već jeste revolucija neophodna za ostvarenje procesa opšte intelektualne i moralne reformacije. Gramšijevo određenje spontane ili imanentne gramatike naslanja se na ovo shvatanje spontane filozofije kao pohranjene (i) u jeziku.

Navedene oblasti, dakle, u praksi čine delatno jedinstvo. To ovlašćuje Gramšijevo tvrđenje da ukoliko *svaki jezik u sebi već sadrži elemente poimanja sveta i neke kulture* utoliko se na osnovu jezika koji neki pojedinac ispoljava može proceniti mera kompleksnosti njegove koncepcije sveta.⁹ Prema tome, kaže, ko vlada jedino dijalektom ili ima nepotpuno razumevanje standardnog jezika, taj nužno ima skučenu i

---

⁶ Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935*, New York University Press, New York 2000., str. 323.

⁷ Ibid., str. 324-325 (Q11§12).

⁸ Ibid., str. 325.

⁹ Ibid., str. 326 (Q11§12). Sa potonjim stavkama u vezi, bilo bi probitačno u buduća istraživanja uključiti novije interdisciplinarnе modele tumačenja odnosa jezika i društva, a to bi dotične (kao i druge saobrazne) Gramšijeve nazore obasjalo u novom svetlu. Pre svega mislimo na novija tumačenja u okviru kognitivne sociolingvistike i kognitivnih kulturnih modela (shema i scenarija). Više o tome videti u Filipović, J., *Moć reči: Oglеди iz kritičke sociolingvistike*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2018., posebno odeljke „Kritička sociolingvistika i kognitivna sociolingvistika: kognitivni kulturni modeli i njihova tumačenja“, „Sociolingvistika i kulturni modeli: usmena književnost i folklor kao studija slučaja“ i sl.

provincijalnu intuiciju sveta, fosilizovanu i anahronu spram glavnih misaonih strujanja koja dominiraju svetskom istorijom. Jezik koji znamo i koristimo ograničava nam ili oslobađa interese (od primitivnog siromaštva pa sve do marksistički poželjnog bogatstva potreba), ali i izgleda na njihovu realizaciju. Gramši stoga smatra da je neophodno makar sopstveni nacionalni jezik temeljno naučiti, odnosno da se standardni jezik razvije i uzdigne na nivo dostojan velike kulture: ostvarena i velika kultura može se prevesti na jezik druge velike kulture, na razvijen nacionalni jezik što odiše istorijskim bogatstvom i složenošću odnosa – a to čini da svaka velika kultura može biti upotrebljena kao svetski univerzalno sredstvo izražavanja.¹⁰ Kultura, dakle, kao jezik i jezik kao kultura. Ovako razrađen (pojam) jezik-kultura stvar je, pak, delotvornog prestiža.

Navodi se da Gramši sam proces – kojim data koncepcija sveta vrši presudan uticaj na konkurentne koncepcije sveta – shvata na osnovu načina na koji jedan oblik jezika vrši uticaj nad drugim oblicima jezika, te da je to skupa povezano sa obrazovnim procesom.¹¹ Taj narativ odlučujućeg, pa čak i isključivog, uticaja uže lingvističkih razmatranja na formiranje Gramšijevog pojma hegemonije započinje 1979. godine. Lo Piparo (*Franco Lo Piparo*) izdaje *Lingua, Intellettuali e Egemonia in Gramsci*, prvu studiju reda veličine knjige o odnosu celine Gramšijevog opusa i jezika (kao krunu o tome već postojećoj italijanskoj literaturi manjih obima), i u njoj kao nepobitno ističe da su Gramšijeve lingvističke studije ključ njegovog pojma hegemonije, kao i celine njegovog pristupa političkoj analizi.¹² Lo Piparo se ne zadovoljava time što je uspešno pokazao (i taj momenat retko ko od istraživača osporava) da su Gramšijevi ključni pojmovi već bili u zametku pripremljeni u okviru lingvističkog miljea; a kroz koji ga je na torinskom univerzitetu vodio njegov mentor i profesor lingvistike, Mateo Bartoli (*Matteo Bartoli*), kao profesor koji je Gramšija uveo i u vlastitu debatu sa školom neogramatičara (iz koje su, pak, proistekli Sosir i strukturalizam).¹³ Ne,

---

¹⁰ Ibid., str. 327 (Q11§12).

¹¹ Ibid., str. 324.

¹² Ives, P., R. Lacorte, „Introduction“, str. 2.

¹³ Ibid.

Lo Piparo se poziva na višestrukost konvergentnih indikacija (autobiografska svedočanstva, zabeleške savremenika, organizacija argumenata u *Zatvorskim sveskama*, itd.) i na osnovu nje otvoreno i polemički zastupa radikalnu hipotezu: Gramši je u celosti razvio svoju teoriju intelektualca, građanskog društva, itd., u okviru svog profesionalnog bavljenja jezikom (*linguaggio*) i stoga se najosnovnija matrica njegove filosofije nalazi u samoj nauci o jeziku (*linguaggio*), a ne kod Marksa, Lenjina ili u nekom od ostalih marksističkih izvora.¹⁴ Prema dotičnom modelu, Gramšijev pojam hegemonije skrojen je po uzoru na pojmove *prestiza* i *isijavanja inovacija*, poreklom iz istorijske lingvistike, kao pravca i oblasti u kojoj je Gramši pripremao završnu tezu sopstvenog univerzitetskog obrazovanja.¹⁵ Ovi pojmovi opisuju proces kojim govornici jednog jezika menjaju način govora predstavnika drugog jezika – bilo putem svakodnevne komunikacije, bilo posredstvom sistema obrazovanja, bilo ostalim kanalima kulturnog opštenja. U svakom slučaju, navodi se da Gramši od ovog lingvističkog procesa, njegovim proširenjem, stvara matricu za poimanje političkog i kulturnog uticaja – koji se može prihvatiti kao nešto aktivno, ekspanzivno i uz dobrovoljan pristanak – naspram zastupljenije alternative istog uticaja, koja je mahom pasivne, mehaničke i prinudne vrste.¹⁶ To je postavka kojom se ovde

---

¹⁴ Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci’s Non-Marxism“, *Gramsci, Language, and Translation*, Lexington Books, Lanham 2010., str. 20-21: „[A] multiplicity of convergent indications (autobiographical testimonies, annotations of contemporaries, organization of the arguments in the *Prison Notebooks*, etc.) compels the formulation of the hypothesis that Gramsci had fully developed his theory of intellectuals, civil society, etc., while he was professionally interested in language [*linguaggio*]. The primitive matrix of his philosophy should not be searched for in Marx or in Lenin or in any other Marxist, but in the science of language [*linguaggio*].“ Radi se, naime, o engleskom prevodu Lo Piparovog članka „Studio del linguaggio e teoria gramsciana“ iz 1987. O aspektima i implikacijama te redukcije i danas se vode manje-više jalove akademske debate. Videti, recimo, kako iste Karluči (*Alessandro Carlucci*) sažima i kako on povodom Gramšijeve tematizacije i upotrebe jezika utvrđuje ujednačeno prisustvo i nemarksističkih i marksističkih izvora, u Carlucci, A., „Gramsci, Language and Pluralism“, *Antonio Gramsci*, Palgrave Macmillan, London 2015.

¹⁵ Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935*, str. 324.

¹⁶ *Ibid.*

primarno bavimo i nalazimo da u njeno pojašnjene i razradu treba uključiti neophodne ograde i okvir.

Kao prvo, zastupamo sledeći stav. Ovde nije toliko reč o tome da je formiranje Gramšijevog pojma hegemonije poteklo iz njemu savremene lingvističke nauke, koliko je stalo do poimanja toga da – usled sveopšte uvreženosti dotičnih oblasti kolektivnog ljudskog praksisa – u konkretnim (među)jezičkim odnosima neizostavno već jeste sadržana ukupnost osnovnih ekonomskih, političkih i kulturnih borbi koje izgrađuju datu istorijsku realnost. Shodno tome: lingvističko-istorijske zakonitosti i objašnjenja iskustveno-materijalnih jezičkih fluktuacija oduvek ujedno čine „prirodno“ i legitimno sredstvo razumevanja proizvodnih, političkih i kulturnih odnosa. Stoga naš tekst uopšte cilja da prikaže naznačeni lingvistički izvor Gramšijevog pojma hegemonije i to kao njegovu potencijalno sveobuhvatnu, a ne kao njegovu „jedinu“ komponentu. Premda postoje nalazi istraživača prema kojima je dotičnom izvoru Gramši našao potkrepljenje ili korekciju u sovjetskoj filosofiji i lingvistici,¹⁷ tim se slojem hegemonijalne medalje ovom prilikom načelno ne bavimo.

Kao drugo, nama je dovoljno napomenuti da sam termin „hegemonija“ Gramši nalazi u njegovoj naročitoj upotrebi u političkom vokabularu ruske socijalne demokratije i Treće internacionale, gde se njime označava *proletersko vođstvo klasnog saveza*, kao vođstvo *ekonomski zasnovano* na centralnoj ulozi ove vodeće klase i *politički obezbeđeno* ekonomskim žrtvama i ustupcima u korist njenih saveznika.¹⁸ Kod Gramšija *Zatvorskih svezaka* hegemonija nužno ostaje ukorenjena u ekonomski dominantnom (ili potencijalno dominantnom) načinu proizvodnje, a to će reći u jednoj od fundamentalnih društvenih klasa,

---

¹⁷ S obzirom na Gramšijev boravak u Sovjetskom Savezu (od juna 1922. do novembra 1923. i ponovo 1925. godine), Brendist (*Craig Brandist*) ispituje Gramšijev dug sovjetskim pristupima vršeći temeljna poređenja između relevantnih pozicija iz *Zatvorskih svezaka* i ondašnjih sovjetskih lingvista i teoretičara obrazovanja (u čijim je debatama Gramši i neposredno učestvovao). Cf. Brandist, C., „The Cultural and Linguistic Dimensions of Hegemony: Aspects of Gramsci’s Debt to Early Soviet Cultural Policy“, *Journal of Romance Studies* 12 (2012).

¹⁸ Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935*, str. 422.

dakle buržoazija *ili* proleterijat; ali hegemonija je tu takođe određena kao ekspanzija izvan ekonomskih klasnih interesa u sferu političkog upravljanja putem sistema klasnih saveza.¹⁹ Gramši ovde taj pojam proširuje da njime podjednako obuhvati i vladavinu ostalih klasa ostalih istorijskih epoha i, kao nama značajnije, samo kulturno, moralno i ideološko vođstvo nad savezničkim i subalternim grupama. Potonje značenje hegemonije, koje Gramši razvija uz korektivno prihvatanje Kročeovog pojma *etičko-političkog*, obuhvata formiranje novog ideološkog terena političkog, kulturnog i moralnog vođstva i pristanka.²⁰ Gramši hegemoniju uvezuje u *lanac odnosa povezanosti i suprotstavljenosti* između građanskog društva i političkog društva, između pristanka i prisile, između direkcije i dominacije; čime se izvesno oslanja i na Makijavelijevu pristanak-prisila opoziciju.²¹ U jednoj od zatvorskih svezaka (Q12§1) Gramši doslovno govori o *prestizu* – koji dominantna grupa uživa zahvaljujući svojoj poziciji i funkciji u procesu proizvodnje – o prestizu (i iz njega proisteklom poverenju) kao o „istorijskom“ uzroku „spontanog“ pristajanja velikih masa stanovništva na opštu direkciju društvenog života nametnutu od strane dominantne fundamentalne grupe.²² Takav je način iscrpnog preklapanja pojmova prestiza i hegemonije kod Gramšija; a time smo ujedno i naznačili ostale najznamenitije izvore dotičnog pojmovnog sklopa²³ i priredili kontekstualno-pojmovni okvir neophodan za svako kritičko izlaganje ciljanog lingvističkog izvora Gramšijevog pojma hegemonije.

U to ime valja još jednom zajedno sa Gramšijem naglasiti da iako hegemonija bitno jeste etičko-politička, ona je takođe neizostavno i

---

¹⁹ Ibid., str. 423.

²⁰ Ibid. Cf. *ibid.*, str. 192 (Q10, II§12): zajedno sa direktnim ukrštajem datog Kročeovog koncepta, Gramši na ovom mestu ističe da Lenjinovo otkriće epistemološkog značaja hegemonije kao „teorijsko-praktičkog principa“ čini njegov najznačajniji doprinos filosofiji praksisa; kao i str. 194 (Q10, I§7) gde Gramši utvrđuje svoj način saglasja između etičko-političke istorije i filosofije praksisa.

²¹ Ibid., str. 423.

²² Ibid., str. 306-307. Navodnici su (po svemu sudeći) Gramšijevi.

²³ Za iscrpni izveštaj o „heterogenim“ izvorima cf. Boothman, D., „The Sources for Gramsci's Concept of Hegemony“, *Rethinking Marxism* 20, 2 (April 2008).

fundamentalno ekonomska;²⁴ kao i to da uobičajeno upražnjavanje hegemonije zapravo uvek podrazumeva *kombinovanje prisile i pristanka* – u promenljivom odnosu njihovog uzajamnog balansiranja.²⁵ Gramši insistira na hegemoniji kao na dinamici neprestanog procesa uspostavljanja i smenjivanja nestabilnih ekvilibrjuma između suprotstavljenih interesa fundamentalnih i subalternih grupa, u kojima interesi dominantnih grupa svakako odnose prevlast²⁶ – ali tako da činjenica hegemonije ipak podrazumeva uračunavanje interesa i tendencija grupa nad kojima se hegemonija sprovodi.²⁷ Hegemonija dakle podrazumeva, *iznuđeno kao dobrovoljno*, aktivno i praktično učestvovanje hegemonizovanih grupa, za razliku od statičkog, totalitarnog i pasivnog podređivanja, koje pre pripada pojmu dominantne ideologije.²⁸ Hegemonija podrazumeva *jedinstvo kolektivne volje* (jedinstvo koje nije bez fundamentalnih protivrečnosti i konflikata, doduše kao prevladanih i posredovanih, (da ne kažemo) ukinutih). Poenta je ovde, međutim, u tome da *hegemonija, kao dijalektički iznuđeno-dobrovoljno aktivno učešće, funkcioniše kao (i) lingvistički prestiž dominantnog dijalekta*. Tim povodom želimo otići i korak dalje, sa predlogom da ista „lingvistička“ dijalektika kojom se prisila pretače u pristanak pruža mogući obrazac za dinamizam rokada između *lingua* i *linguaggio* koje su kod Gramšija na delu (među kojima poseban slučaj čini sam dijalektički dinamizam odnosa nacionalnog jezika i dijalekta). Drugim rečima, držimo da Gramši zapravo preduzima sveobuhvatni, svestrani, živi pristup neuhvatljivosti: on postiže istorijsko-materijalnu i dijalektičku tečnost pojmova – kao „jezičku“ tečnost pojma.

Lo Piparo smatra da jedinstvenu nit, koja povezuje celinu *Zatvorskih svezaka*, čini *teorijsko i istorijsko istraživanje uslova* kojima se omogućuje da razjedinjen i slomljen narod stupi u akciju *pobuđivanja i organizacije svoje kolektivne volje* – kao onog što se kod Gramšija zove

---

²⁴ Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935*, str. 211-212 (Q13§18).

²⁵ Ibid., str. 261 („Notes on French National Life“, Q13§37).

²⁶ Ibid., str. 206 (Q13§17).

²⁷ Ibid., str. 211.

²⁸ Ibid., str. 424 (*iznuđeno kao dobrovoljno* čini naš umetak i dalju – dijalektički naglašenu – interpretaciju ovog mesta).

narod-nacija (*popolo-nazione*).²⁹ On dalje tvrdi da ukoliko se pođe baš od pojma narod-nacija, ukupnost Gramšijevih teorijskih zamisli i istorijskih analiza pojavljuje se kao pravilno poređana u koherentan sistem: hegemonija, građansko društvo, „partija-vladalac“, folklor, kosmopolitizam italijanskih intelektualaca, grad-selo, krah Rizordimenta, jakobinizam, intelektualna i moralna reformacija, gramatika, itd. Ali tu se za ključno postavlja upravo to da – s obzirom na formiranje unitarnih i kohezivnih nacionalno-narodnih volja – *jezik (linguaggio)* simultano funkcioniše: 1) kao mikrokosmos i laboratorija u kojoj se mogu pronaći mehanizmi i procedure takođe operativni na makro-društveno-političkom planu (samo saobrazno usložnjeni kvalitativnom promenom razine), i 2) jezik je nezamenljiv konstitutivni faktor složenih kolektivnih volja (poput one naroda-nacije).³⁰ Nas ovde više zanima prvi aspekt ovog inače integralnog procesa.

Lo Piparo ističe da je Gramši još na univerzitetskim studijama, u okviru Bartolijevo pristupa glotologiji, izučavao mehanizme formiranja jezika (*lingua*) koji ima da služi kao zajednički za celinu jedne narod-nacije.³¹ Gramši je tu bio izložen Askolijevom (*Graziadio Ascoli*) *Uvodu* za prvu svesku *Italijanskog glotološkog arhiva* (1873), kao tekstu u kojem se već sadrži temeljno razrađena analiza uloge intelektualaca i oruđa kulture u formiranju nacionalnog jezika.³² Lo Piparo ovde navodi da Ascoli u tom tekstu izostanak popularnosti italijanskog jezika (a to će reći efektivno pomanjkanje njegovog prestiža) objašnjava time što je gustine kulture uopšte bilo vrlo sporadično, odnosno koncentracijom znanja u glavama manjeg broja ljudi, kao i kosmopolitizmom italijanskih intelektualaca – sve to poentira blisku sličnost sa mnogim Gramšijevim analizama na temu.

Ajvs upućuje na Askolijeva istraživanja romanske lingvistike i dijalektologije kao na njegov najznačajniji doprinos italijanskoj lingvistici i razvoju Gramšijeve misli – i to kao doprinos koji je Askoli

²⁹ Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci’s Non-Marxism“, str. 24. Cf. Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935*, str. 239 (“The Political Party as Modern ‘Prince’”, Q13§1).

³⁰ Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci’s Non-Marxism“, loc. cit.

³¹ Ibid.

³² Ibid.

ostvario razvijanjem *teorije lingvističkog supstratuma*.³³ U okviru istog navoda stoji da je Askoli, u izravnom suprotstavljanju nemačkoj školi komparativne filologije ili istorijske gramatike (pre svega Šlajheru [August Schleicher]), zagovarao *objašnjavanje lingvističkih promena* na osnovu uticaja tragova istorijski prethodnih jezika, kao tragova koji nastavljaju da postoje u jezičkom supstratumu. Za Askolija su u ovaj supstratum uključeni i fiziološki efekti načina produkcije glasova u govornom aparatu govornika, kao i psihološko čuvstvo toga šta zvuči ispravno ili prijatno – tako da za Askolija lingvistika čini istraživačko polje tesno povezano sa etnologijom, antropologijom i biologijom.³⁴ U Gramšijevim spisima (na temu italijanskog jezičkog pitanja) ponavlja se i ističe da je glavni argument Askolijeve kritike Manconijevog plana standardizacije i širenja italijanskog jezika: Manconijevo „rešenje“ predstavlja puki pokušaj da se nasilno nametne „artificijelni“ jezik nad prethodećim jezicima.³⁵ S obzirom na to da bi ti prethodni jezici, u takvoj situaciji mehaničkog nametanja, činili vrlo snažan i otporan lingvistički

---

³³ Ives, P., *Language and hegemony in Gramsci*, Pluto Press, London 2004., str. 45.

³⁴ Ibid., str. 46.

³⁵ Ibid. Ajvs nas, međutim, upozorava da Manconi (*Alessandro Manzoni*) svoje rešenje nije video kao nametanje; on je smatrao da je samim prestižem, koji je toskansko-firentinski dijalekt (poglavito zahvaljujući Danteu) isijavao, isti već faktički izabran kao prirodni zajednički jezik (ibid., str. 172). Ako je ovaj poduhvat standardizacije putem toskanskog naposletku i bio relativno uspešan, uprkos tome što on ostalim „narečjima“ nipošto nije bio ni najmanje prirodan, to se onda uopšte moglo desiti opet zahvaljujući njegovom prestižu. S tim u vezi videti, recimo, Gramšijev članak „Jedinstven jezik i esperanto“ (*Avanti!*, 1918), gde, pak, stoji da je ovakvo zastupanje jednog jedinstvenog jezika zapravo samo buržoaska, kosmopolitska, nomadska ustreptalost za putovanja radi zarade i zadovoljstva (a ne ona internacionalna, sedalačko-produktivnih građana); naopako artificijelno stvaranje posledica uprkos potpunom izostanku njihovih neophodnih uslova; pokušaj artificijelnog stvaranja potpuno nepromenljivog jezika, koji dakle ne dozvoljava (nikakve) promene u prostoru i vremenu (Gramsci, A., *Selections from Cultural Writings*, ElecBook, London 1999., str. 60). Kao i kasnije mesto iz *Zatvorskih svezaka* (Q23§40) koje ustvrđuje da je firentinski zapravo uživao široko društveno rasprostranjen prestiž samo do šesnaestog veka, a da je sa opadanjem Firence to postao jezik ograničene kaste, bez dodira sa istorijskim govorom; te da Manconi želi da povрати firentinsku hegemoniju posredstvom puke državne uredbe, itd. (ibid., str. 292).

supstratum, koji vrši trajan pritisak na nametnuti standardni jezik, menjajući ga različito u različitim regijama, Askoli iz svoje pragmatičko-lingvističke perspektive planove tog tipa osuđuje na neminovnu propast.³⁶ Nas zanima naredna implikacija Askolijevog stajališta: za uspeh kolektivnog poduhvata nužno je privoleti na pristanak.

Ostavljajući biologijske i psihologijske momente Askolijeve teorije sasvim po strani, Bartoli svoju neolingvističku poziciju razvija na bazi samih kulturoloških i istorijskih aspekata Askolijevih lingvističkih istraživanja.³⁷ Na istom mestu pronalazimo da Bartoli zapravo polazi od Askolijeve zamisli (koja je podjednako razvijana i u okviru Gijeronove geografske lingvistike [*Jules Gilliéron*]) prema kojoj jezici pokazuju bitnu tendenciju uzajamnog sukobljavanja: *promena, rast i razvoj jezika shvataju se ovde kao istorijski rezultat sociokulturalne borbe*, bila ona nasilna ili ne. Bartoli ovu zamisao dalje razrađuje utvrđujući da u dotičnom slučaju nadmetanja između dve lingvističke forme (recimo, između dve reči, dva glasa ili dve gramatičke strukture), ne može biti da su se one razvile u isto vreme i iz istih okolnosti, nego jedan oblik mora biti stariji od drugog.³⁸ To se, pak, povezuje sa stavovima iz *Zatvorskih svezaka* (Q6§71): istorija jezika je istorija kolektivnih lingvističkih inovacija; jezik ne nastaje spontano, „partenogenezom“, ne proizvodi se sam iz sebe i bez kontakta sa drugim jezicima; do inovacija dolazi usled *interferencije* različitih kultura, a to se dešava kako na masivnom nivou celine jezičkih elemenata (latinski je izvršio izmenu celine keltskog jezika Gala) tako i „molekularno“ (latinski je germanskom jeziku posudio samo individualne reči i oblike); lingvistička interferencija i „molekularni“ uticaj postoje i unutar jedne nacije, između različitih društvenih stratuma, itd.; nova vladajuća klasa uvodi masovne inovacijske izmene, dok žargoni profesija ili naročitih udruženja inoviraju „molekularno“.³⁹ Time Bartolijeva neolingvistika i Gramši doista vezuju jezičku promenu za samu istoriju društva i kulture; Bartoli to čini kao

³⁶ Ives, P., *Language and hegemony in Gramsci*, str. 46.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Gramsci, A., *Selections from Cultural Writings*, str. 301. Sa potonjim u vezi bilo bi zanimljivo na Gramšijevom tragu kritički ispitati molekularni fenomen instant planetarnog prestiža lingvističke forme „socijalno distanciranje“.

sprotstavljajući neogramatičarima, tj. njihovom izvođenju pozitivističkih krajnjih konsekvenci iz istorizma (prethodeće) komparativne filologije. U tom smislu Gramši (Q3§74) precizira lokaciju Bartolijeve inovacije i sumira njen značaj: Bartoli je lingvistiku, koja je usko zamišljena kao prirodna nauka, transformisao u *istorijsku nauku* – tako da se njen koren mora tražiti „u prostoru i vremenu“, a ne u govornom aparatu fiziološki gledano⁴⁰ (što podjednako čini otklon i od naturalističkih elemenata Askolijeve teorije i od „bezizuzetnih“ fonetičkih zakona neogramatičara).

Rozelo upućuje na to da se sociološki orijentisana istorijska lingvistika, čiji uticaj i jeste predmet našeg istraživanja, upravo ogleda u poslednje navedenim Gramšijevim stavovima, te da se u njima, štaviše, javlja *pojam lingvističke i kulturne interferencije*, koji još uvek čini privilegovanu temu savremene sociolingvistike.⁴¹ Primećuje se da u njima Gramši fenomen molekularnih interferencija i uticaja posmatra kao postojeći i podjednako delatan kako u odnosima između različitih jezika tako i unutar iste jezičke zajednice. Naime, navodi se kako na istom mestu *Zatvorskih svezaka* Gramši na identičan način definiše i odnos između jezika i dijalekta, tj. kao nešto što se takođe mora poimati iz sociokulturološke a ne iz uže lingvističke perspektive: (Q6§71) čak i dijalekt jeste „*jezik(lingua)*-umetnost“, budući da razliku između dijalekta i nacionalno-književnog jezika čini jedino promena kulturnog i političko-moralno-sentimentalnog okruženja.⁴² To je značajno ukoliko se time potvrđuje naše insistiranje na dijalektički tečnoj upotrebi pojmova kod Gramšija. Naime, ovo je samo jedna od mnogobrojnih instanci gde on (ne)određeni lingvistički entitet – koji drugde pod oznakom *linguaggio* približava pojmu dijalekta – pod nekim od varijabilnih aspekata izjednačava, pak, sa *lingua*, a dešava se i obrnuto. Ovde je Rozelo valjano eksplicirao upravo ono što smatramo da može odgovarati samom sadržaju Gramšijeve praktičko-pragmatičke dijalektike (koju potenciramo): uopšte nije moguće definisati razliku između pojma „jezik“ (*lingua*) i pojma

---

⁴⁰ Ibid., 296.

⁴¹ Rosiello, L., „Linguistics and Marxism in the Thought of Antonio Gramsci“, str. 37.

⁴² Gramšijev navod (na koji smo već uputili u fusnoti 39), a ovde i prema *ibid.*, loc. cit.

„dijalekt“ iz perspektive „same“ lingvistike (tj. ukoliko ona ima da predstavlja purističku nauku o jeziku kao u sebe zatvorenom sistemu); naprotiv, ti se pojmovi nužno odnose na različite kulturne, društvene, političke i ekonomske uslove, kao konstitutivne za uzrok hegemonije jednog dijalekta ili jezika nad drugim jezicima i dijalektima, koja je, pak, neraskidivo povezana sa hegemonijom neke društvene klase ili intelektualnog stratuma nad celinom zajednice.⁴³ To je nezaobilazni interludij, koji jeste sve vreme – i (a)gramatički i istorijski.

Ajvs dalje izveštava o Bartolijevoj argumentaciji prema kojoj je neizbežan rezultat nadmetanja dve lingvističke forme taj da jedna uspeva i opstaje a druga ispada iz opticaja.⁴⁴ Tu doznajemo za Bartolijevu metodologiju. Prvo se određuje hronološki redosled u pogledu uporedne starosti dva sukobljena oblika reči, a zajedno sa tim utvrđuju se geografske oblasti u kojima je svaki na snazi u upotrebi. Zatim se utvrđuju sami *centri isijavanja* dotičnih *leksičkih formi*. Bartoli, prema tome, vrši osobeno ukrštanje sinhronijskog i dijahronijskog pristupa jeziku. Ukoliko ne postoji jasan dokaz o tome koja je lingvistička forma starija, on primenjuje pravila utvrđivanja proistekla iz razmatranja: 1) relativne izolacije geografske oblasti u kojoj se svaka od formi koristi; 2) veličine date oblasti; 3) pojedinačnih trajanja upotrebe svakog od oblika; 4) ishoda interakcija između datih formi (odnosno toga koja se od njih koristi i dalje). U tom okviru takođe doznajemo da je Bartolijevo razmatranje „*isijavanja*“ leksičkih oblika eksplicitno povezano sa pitanjem *moći kulture govornika* (iz koje ti oblici i proističu); kao i to da je Bartoli dotičnu moć *verbatim* označavao pojmovima iz njemu savremene lingvistike: *fascino*, *prestigio* i *egemonia*. Stoga Ajvs zaključuje na *inicijalnu* Gramšijevu izloženost pojmu hegemonije upravo u naučnom polju lingvistike; gde je to izričito pojam načina na koji

---

⁴³ Ibid., str. 37-38. Ne bismo dalje u telu teksta da kidamo osnovnu nit izlaganja, ali ono što Rozelo neposredno u nastavku sumira najdalje je od nečeg nama sporednog: „Dinamizam društvenih relacija je impliciran unutar kompleksne mreže odnosa koji se uspostavljaju usled modifikacije lingvističkog sistema, odnosno kada lingvistička norma (književni, nacionalni jezik) sebe nameće kao element unifikacije i organizacije diverziteta onih uzusa koji karakterišu društvene stratifikacije ili raznorodnosti.“

⁴⁴ Ives, P., *Language and hegemony in Gramsci*, str. 47.

određena populacija usvaja partikularnu lingvističku formu, delove jezika ili ceo jezik od druge grupe ljudi, ne usled direktne fizičke prisile, nego na osnovu prestiža u kulturi, kao i usled ekonomske, političke, društvene (a ponekad i vojne) moći.⁴⁵

Upravo svega toga radi i Lo Piparo navodi da je izučavanje jezika (*linguaggio*) nagnalo mladog Gramšija ka istoriji i sociologiji intelektualaca; što je pak bilo povezano sa pregnućem dotičnih evropskih (socio)lingvista – Gijeron, Meje (*Antoine Meillet*), Bartoli – da se difuzija nekog jezika (*lingua*) van njegovih izvornih geografskih i socijalnih okvira objasni pozivanjem na *geografske centre i društvene grupe sposobne da vrše isijavanje prestiža kulture*. Lo Piparo ovde upućuje na samu sociokulturološku tezu italijanske neolingvistike i francuske sociološke škole: do difuzije jednog jezika dolazi zato što govornici drugog jezika spontano pristaju na govor grupa koje poseduju prestiž u kulturi, a ne putem neposredne primene vojne sile ili državne prisile.⁴⁶

U članku Mejea iz 1911. godine taj se proces tematizuje na sledeći način.⁴⁷ Neizbežno je da između aktualnih načina govorenja neki od njih budu oni kojima se koriste moćnije grupe ili civilizacijski nadređene grupe – kao načini govorenja koji su (dakle) iz ovog ili onog razloga dobili veći prestiž. Dotični govorni načini onda služe kao modeli za druge. U zavisnosti od zatečenih odnosa među grupama, ukoliko nije moguće govoriti potpuno istovetnim načinom, cilj je postići makar aproksimaciju datih govornih modela. U tome Meje pronalazi sam začetak evolucijskog procesa kojim se stvara neki zajednički jezik počevši od načina na koji govori jedna od grupa, što je ujedno proces kojim se potpuno ili delimično eliminišu lokalne lingvističke inovacije. Na tom tragu Bartoli (1925) piše da se uzroci lingvističkih inovacija u krajnjoj liniji nalaze u imitiranju drugih jezika koji poseduju veći prestiž; kao i to da se dotično „drugih jezika“ ovde namerno odnosi „na sve jezike“, znači, „bez razlikovanja 'jezika' i 'dijalekata“ – dokle god imaju

---

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci's Non-Marxism“, str. 25.

⁴⁷ Iz Lo Piparovog navoda, ibid.

veći prestiž.⁴⁸ Time se, kao što vidimo, već i u samom lingvističkom izvoru pojma hegemonije nalazi podsticaj na Gramšijevu tečnu upotreba pojma „jezik“ (kao i pojmova uopšte). Stoga držimo da ona kao takva ipak nije mogla biti prosto lingvistički neobaveštena i zbunjena, naprotiv: ona je (još i kod Mejea i Bartolija) zapravo samo naglašeno varijabilna i sociopolitički osetljiva. Tu doznajemo i za Bartolijevo dalje pojašnjavanje pojma prestiža kao odnosa između lingvističkih varijeteta dominantne i dominirane klase.⁴⁹ Nalazimo da je to značajna indikacija da je Bartolijev neolingvistički pojam *egemonia* već sadržao sve one tučke koje polen relevantnih marksističkih pojmova hegemonije jednostavno nije mogao a da ne opraiši. U ovoj priči Gramši jeste pčela-proleter, organski.

Sve se to povezuje sa sledećim stavovima iz jednog Gramšijevog članka s kraja 1919. godine.⁵⁰ Samim svojim revolucionarnim programom socijalistička partija preuzima od buržoaskog državnog aparata njegovu demokratsku zasnovanost u pristanku onih kojima se vlada. Njen uticaj postepeno sve više ponire u masu naroda i uverava ga da njegovo mučenje čini neizbežan momenat dijalektičkog procesa koji se u puštanju krvi mora izliti u čistinu regeneracije društva. Partija tako postaje identična istorijskoj svesti narodne mase ljudi i ona upravlja njihovom *spontanom*, neodoljivom kretnjom. To je onda (u Gramšijevim rečima) *bestelesna vlada koja se prenosi putem miliona duhovnih veza* – to je *isijavanje prestiža* koje može postati *istinski efektivna vlada* jedino u vrhunskim trenucima kada se ispoljava u pozivima na ulice, kao fizičko postrojavanje militantnih sila spremnih na borbu u svrhu odbijanja opasnosti ili razbijanja kumulusa reakcionarnog nasilja. Pri tom partija ostaje vodeća aparaturna unutar ovog nezaustavnog masovnog pokreta i upražnjava *najefektivniju vrstu diktature, diktaturu zasnovanu na*

---

⁴⁸ Giulio Bertoni, Matteo Bartoli, *Breviario di neolinguistica*: „When we say: imitating *other languages*, we mean all languages, without distinguishing ‘languages’ and ‘dialects’ . . . and provided that they have *greater prestige*“. Navedeno u Rosiello, L., „Linguistics and Marxism in the Thought of Antonio Gramsci“, str. 38.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Gramsci A., *Selections from Political Writings, 1910–1920*, Lawrence&Wishart, London 1977., str. 143–44.

prestižu, na svesnom i spontanom prihvatanju autoriteta, koji radnici prepoznaju kao neizostavan za ostvarenje njihove misije. Gramši ovde, iz perspektive presudnog značaja prestiža, takođe može da podvuče kako bi bilo katastrofalno ako se desi da se ovaj sistem za kontrolisanje pokrenutih masa zamrzne u mehaničkim oblicima neposredne moći (a time podvlači i naše prethodno dijalektičko zahtevanje na tečnosti zbiljskog pojma). Time bi se, upozorava nas Gramši, postiglo samo to da izvestan broj ljudi zagospodari istorijom, dok bi se pravi revolucionarni proces istrkao van kontrole i uticaja partije i nesvesno postao tek organom konzervativizma. Vredi uzgred primetiti da sam Gramšijev politički govor poseduje silan (lingvistički) prestiž – o kojem u njemu i govori. Gramši je himenoptera-majstor metaprestiža.

Lo Piparo se (vešto izostavljajući najcrvenija mesta, koja smo mi iznad uključili⁵¹) poziva na ove Gramšijeve redove da njima dokumentuje sličnost između pojma hegemonije i lingvističkog pojma prestiža. On izveštava da – u godinama Gramšijevog spisateljskog staža u kojima se izraz „hegemonija“ ili ne pojavljuje ili se pojavljuje sa banalnim značenjem supremacije – kada Gramši govori o *duhovnoj vladi koja zna kako da proizvede spontani pristanak*, on koristi termin *isijavanje*

---

⁵¹ Cf. Carlucci, A., “The political implications of Antonio Gramsci’s journey through languages, language issues and linguistic disciplines”, *Journal of Romance Studies* 9 (Summer 2009), str. 35-36. Karlucci nas ovde upozorava da premda Gramšijevi rani politički spisi upražnjavaju revolucionarnu retoriku nasilja, u *Zatvorskim sveskama* dolazi, pak, do preispitivanja vrednosti same demokratije, kao i strategija za uspostavljanje socijalizma unutar uznapredovalih kapitalističkih društava. Na istom mestu, a s tim u vezi, upućeni smo i na sledeća (našoj temi inače relevantna) Gramšijeva razmatranja: lingvistička unifikacija je cilj koji treba ostvariti ukoliko je ujedinjenje jezika u datim okolnostima nužno za postizanje sociopolitičkog jedinstva, u kom slučaju će organizovana intervencija samo ubrzati već postojeće procese; besmislene su one forme lingvističkog univerzalizma koje nisu istorijski izraz saobraznih i neophodnih uslova; intervencije jezičke politike nemaju potpuno predvidljive ishode, mogu samo ubrzati postojeće društvene i kulturne procese, ne mogu ih proizvoljno stvarati; ako bi organizovane intervencije i mogle postići uspešno ujedinjenje jezika budućnosti, ne možemo predvideti kakav bi on bio, nego možemo samo reći da bi taj novi jezik, ukoliko je intervencija „racionalna“, bio organski povezan sa tradicijom, što je od velikog značaja u ekonomiji kulture. Cf. Gramsci, A., *Selections from Cultural Writings*, str. 309 (Q29§3).

prestija, naučen u Bartolijevoj školi. Lo Piparo upravo stoga utvrđuje da je Gramšijev pojam hegemonije izvorno iskovan u teorijskoj laboratoriji lingvistike.⁵² Međutim, ostaje takođe i to pitati: kako se Gramši na datom tragu konačno udaljuje i od Bartolija, koji to doprinos on ostvaruje?

Videli smo da se Bartoli i Gramši udaljuju od biologističkih elemenata Askolijeve lingvističke teorije, smatrajući ih za pozitivistički uticaj, odnosno za puke mehaničke apstrakcije, koje Gramši drugde kritički poredi sa ekonomističkim marksizmom Druge internacionale.⁵³ Pored toga, Askolijev „lingvistički supstratum“, obaveštava dalje Ajvs, čini osobito ponavljanje Humboltovog pojma lingvističke dubine, kao duše naroda koja tek ima da se transformiše u površinu, odnosno u neposredno opažljive aspekte svakodnevnog govora. Odbacujući terminologiju „supstratuma“, a naročito njene naturalističko-pozitivističke rezidue, Gramši smenjuje metaforu dubina-površina (ukidanjem privilegija koje ta metafora održava, on ujedno najavljuje poststrukturalizam) svojim pojmom *spontane* ili *imanentne gramatike* – kao gramatike jezika koja se u govoru neminovno prati, ali bez povratne svesti o tome.⁵⁴ Time, pak, ulazimo u *hegemonijalnu dijalektiku odnosa spontane i normativne gramatike* (koju ovom prilikom ima prostora naznačiti tek u grubim crtama), kao poseban vid one dijalektike koju tekstom uporno promičemo. Posmotrimo, naime, za trenutak dotične Gramšijeve stavove:

„Pored toga što postoji 'imanentna gramatika' u svakom jeziku, takođe postoji makar jedna 'normativna' gramatika u realnosti, tj. čak i kada nije napisana. Nju sačinjavaju recipročno nadgledanje, recipročno podučavanje, recipročna cenzura, sadržani u pitanjima i zahtevima tipa 'Šta si time htela reći?', 'Kako to misliš?', 'Objasni se', itd., kao i u mimikriji i zadirkivanju. Celina tog akcija-reakcija kompleksa stiče se u stvaranje gramatičkog konformizma, u uspostavljanje 'normi' prosuđivanja ispravnosti i neispravnosti. Međutim, taj 'spontani' izraz gramatičkog konformiranja je odvojen, isprekidan i ograničen lokalnim socijalnim stratumima ili lokalnim centrima. (Seljak koji pređe u grad naposletku se konformira urbanom

⁵² Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci's Non-Marxism“, str. 26.

⁵³ Ives, P., „The Grammar of Hegemony“, *Left History* 5(1) (1997), str. 95-96.

⁵⁴ Ibid.

govoru usled pritiska koji vrši gradska sredina. U unutrašnjosti, ljudi pokušavaju imitirati urbani govor; subalterne klase pokušavaju da govore poput dominantnih klasa i intelektualaca, itd.)⁵⁵

Ajvs ovde primećuje da Gramši proširuje *pojam normativne ili preskriptivne gramatike* (uobičajena upotreba tog pojma kod većine lingvisti tiče se njenih konstitutivnih pravila) tako *da se njime obuhvate sami društveni procesi načina formiranja takvih gramatika*, tj. neformalni procesi, nekodifikovana pravila i načini kojima se uteruje njihova primena u svakodnevnom govoru.⁵⁶ Ističe se to što Gramši *nastajanje normativnih gramatika zapravo poima kao događaj spontanog tipa*. Za Gramšija je svaka spontana gramatika samo funkcionalni konglomerat ranijih normativnih gramatika koje su zaboravljene i potisnute kao takve. U navedenom odlomku, zaključuje Ajvs, *Gramši spaja pojmove spontane i normativne gramatike sa Bartolijevim obzirima spram prestiža datog jezika, kao i sa političkim pitanjima klasa, intelektualaca i hegemonije*.⁵⁷

---

⁵⁵ Gramsci, A., *Selections from the Prison Notebooks*, str. 305-306 (Q29§2). To što je zahvaćeno u dotičnom odlomku pojedine sociolingvističke teorije prepoznaju kao pojam *pregovaranja značenja*. Tako nailazimo na ono što se određuje kao „konstrukcionistička paradigma tvorbe ličnog i zajedničkog identiteta kroz pregovaranje značenja (ova paradigma korelira sa kritičkim pristupom jezičkoj analizi [...]“ (Filipović, J., *Moć reči: Oglеди iz kritičke sociolingvistike*, str. 25). Ili u Filipović J., *Transdisciplinary Approach to Language Study: The Complexity Theory Perspective*, Palgrave Macmillan, London 2015., str. 69: pregovaranje značenja i referencije koje se odvija između različitih zainteresovanih stranaka čini preduslov za uspešno transdisciplinarno istraživanje; u registru revitalizacije/očuvanja manjinskih jezika to podrazumeva da u obzir treba uzeti ciljeve, interese, ideologije, očekivanja i vrednosti svih relevantnih aktera, bez ikakve diskriminacije, tj. bez favorizovanja pojedinih tačaka gledišta, kao i traženjem rešenja koja su sveobuhvatna i distancirana od visokoparnog intelektualizma čisto akademskog rezonovanja. Premda se termin *negotiation of meaning* najčešće tumači kao relativno neutralan, uputno mu je dodati dimenziju društvene hegemonije sadržanu u odlomku iznad (zahvaljujemo Jeleni Filipović na sugestiji).

⁵⁶ Ives, P., *Language and hegemony in Gramsci*, str. 93-94.

⁵⁷ Ibid. Radi uvida u to kako Ajvs na Gramšijevom tragu dalje razvija odnos ovih pojmova u okviru promišljanja hegemonije cf. Friedman, K., “Ethical Hegemony”, *Rethinking Marxism* 21 (July 2009). Ističe se da Ajvs poziciju prema kojoj svaki jezik neizbežno prebiva unutar normativnog konteksta, ma kako spontanim se doimao, smatra centralnom za razumevanje Gramšijeve

Društveno-ekonomsko-politički gramatički konformizam i imitiranje odraz su norme kulturno-lingvističkog prestiža.

Karluči se, pak, poziva na Širuovo (*Giancarlo Schirru*) obrazlaganje divergencije *Zatvorskih svezaka* spram lingvistike koju je Gramši usvajao na torinskom univerzitetu.⁵⁸ Ukazuje se na način kojim Gramšijeva upotreba pojma *prestigio* prevazilazi onu u okviru Bartolijeveg učenja. Širu tvrdi da se u Bartolijevoj geografskoj lingvistici pojam lingvističkog prestiža, ipak, pre svega i ponajviše primenjuje na horizontalne odnose između geografskih oblasti, tj. na geografski određene kontakte među jezicima ili među varijetetima jednog jezika. Nasuprot tome, prema dotičnom mišljenju, Gramši ne samo da u obzir uzima i društveno određene varijacije, ne samo da odlučno proširuje pojmove analize lingvističke promene tako da se njima obuhvate i analize vertikalnih odnosa, već analiza jezičkih kontakata u *Zatvorskim sveskama* konstantno referiše na socijalnu strukturu koja posreduje te kontakte. Širu, međutim, ovakvo Gramšijevo udaljavanje od Bartolija pripisuje isključivo uticaju francuske istorijske lingvistike, a naročito pojedinim Brealovim (*Michel Bréal*) zamislama iz *Essai de sémantique*. Karluči, naravno, objašnjenju ove distance dodaje i uticaj ranih sovjetskih debata.⁵⁹

I šta nam je u zaključku povodom svega izloženog moguće reći o konstitutivnoj dinamici odnosa lingvističkog pojma prestiža i kritičkog pojma hegemonije kod Gramšija? Ako uzmemo u obzir: 1) Ajvsovu dokumentaciju Bartolijeve ključne upotrebe ovakvog lingvističkog pojma

---

političke teorije. Zatim da Ajvs u njoj nalazi mogućnost razlučivanja progresivnih od represivnih oblika hegemonije, kao i to da on svoj etički pojam hegemonije izvodi na osnovu Gramšijeve „distinkcije“ normative i spontane gramatike. Ajvs čak samu *hegemoniju definiše kao odnos između spontane gramatike i preovlađujuće normative gramatike*. Mi bismo to dalje razvijali lupingom kojim se uokviruju i Gramšijevi stavovi sa početka našeg teksta: hegemonijom se iz spontanih filozofija uzdiže praksis filozofija načinom uzdizanja normative gramatike iz spontanih. *Samo ona normativna gramatika koja isijava dovoljan prestiž može transhumanistički homogenizovati filozofiju praksisa i svest time obrazovanog narodnog puka*.

⁵⁸ Carlucci, A., *Gramsci and languages: unification, diversity, hegemony*, Brill, Leiden 2013., str. 89-90.

⁵⁹ Ibid.

egemonia-prestiž, kao i 2) Lo Piparovo upućivanje na Gramšijevu ranu upotrebu istog, sve je izvesniji slučaj prema kojem je Gramši izveo originalnu sintezu onako razrađenog sociolingvističkog *pojma* prestiž-hegemonije i *pojmovnih* parnjaka marksističke provenijencije – kao relativno autohtonih opcija koje sa napredovanjem istraživanja deluju kao sve konvergentniji klaster. Tome u prilog govori i izjašnjenje samog Gramšija (*Avanti!* 1918) o tome da već u tekućoj izradi svog završnog diplomskog rada na temu istorije jezika (*linguaggio*) on izričito pokušava primenu kritičkog metoda istorijskog materijalizma na istraživanja proistekla na osnovu neolingvističke metodologije.⁶⁰

Zaključno smo stoga skloni složiti se sa sledećim stavovima Rozelovim.⁶¹ Gramši je s jedne strane izložen sociolingvističkom pojmu *egemonia*, ali, pojam *hegemonija*, kakav se kod njega prvi put javlja u članku koji posvećuje Lenjinu (*Ordine Nuovo* 1924), otvara mu mogućnosti za proširenja neophodna postizanju dovršenog, sveobuhvatnog, revolucionarnog pojma praksisa, neograničenog na (doduše osobenu, ali ipak pretežno) lingvističku upotrebu. Gramši, prema tome, u jednom trenutku vrši umetanje pojma prestiž u ono što sam oslovljava kao „teorijsko-praktički princip hegemonije“,⁶² donekle menjajući sada sadržinu potonjeg i šireći sferu njegove primene. Ovakva Gramšijeva zapućenost od prestiža do hegemonije pokazuje da on u svojim spisima jedino nastavlja sa realizacijom naučnog plana (deklamovanog iznad), a koju vrši na način umetanja pojmova i metoda istorijsko-geografske lingvistike u teorijsku sferu šire Marksističke teorije istorije. Okosnice *sociološke zamisli jezika (linguaggio)* koje se daju iščitati iz Gramšijevih spisa jesu: 1) značenje jezika (*lingua*) kao proizvoda kulture i 2) Gramšijevu prepoznavanje društvenih konflikta umešanih u proces uspostavljanja lingvističkih normi. Takav pojam jezika sobom podrazumeva sudbinski susret istorijsko-geografske lingvistike i materijalističke teorije istorije – završava Rozelo i upućuje na Gramšijevu reči (Q11§24): „Jezik (*linguaggio*) biva transformisan sa

---

⁶⁰ Navedeno prema Rosiello, L., „Linguistics and Marxism in the Thought of Antonio Gramsci“, str. 29.

⁶¹ Ibid., str. 38-39.

⁶² Videti fusnotu 19.

transformacijom cele civilizacije, putem usvajanja kulture izvršenog od strane novih klasa i putem hegemonije koju jedan nacionalni jezik (*lingua*) vrši nad ostalima“.⁶³

S tim što bismo vršili blagu korekciju, kako je možda verniji Gramšijevom duhu uvid da zapravo nema potrebe za bilo kakvim umetanjem, budući da se, putem svestranijeg istraživanja, lingvistički prestiž neminovno utvrđuje kao oduvek već obavezan da prisustvuje unutar sveobuhvatno kritičkog pojma hegemonije, koji je pre Gramšija kao takav samo još neizrečen. Pre je reč o njegovom tamo-otkrivanju – budući da sve što o svemu kolektivno možemo doznati-saopštiti-učiniti prebiva ili u jeziku ili nigde (tako bismo mi proširili). Stoga smatramo i to da tematizovani lingvistički pojam prestiža čini svedočanstvo izvesnog lingvističkog prestiža unutar Gramšijevog pojma hegemonije – hegemoniju u hegemoniji.

LITERATURA

- Boothman, D., „The Sources for Gramsci’s Concept of Hegemony“, *Rethinking Marxism* 20, 2(April 2008): 201–216.
- Brandist, C., „The Cultural and Linguistic Dimensions of Hegemony: Aspects of Gramsci’s Debt to Early Soviet Cultural Policy“, *Journal of Romance Studies* 12(2012): str. 24–43.
- Carlucci, A., *Gramsci and languages: unification, diversity, hegemony*, Brill, Leiden 2013.
- Carlucci, A., „Gramsci, Language and Pluralism“, *Antonio Gramsci* (ed. Mark McNally), Palgrave Macmillan, London 2015, str. 76-94.
- Carlucci, A., „The political implications of Antonio Gramsci’s journey through languages, language issues and linguistic disciplines“, *Journal of Romance Studies* 9 (Summer 2009): 27–46.
- Filipović, J., *Moć reči: Ogledi iz kritičke sociolingvistike*, Zadužbina Andrejević, Beograd 2018.
- Filipović J., *Transdisciplinary Approach to Language Study: The Complexity Theory Perspective*, Palgrave Macmillan, London 2015.
- Friedman, K., „Ethical Hegemony“, *Rethinking Marxism* 21 (July 2009): 355 - 365.

---

⁶³ Gramsci, A., *Selections from the Prison Notebooks*, str. 816.

-
- Gramsci, A., *Gramsci reader: Selected Writings 1916-1935* (ed. David Forgacs), New York University Press, New York 2000.
- Gramsci, A., *Selections from Cultural Writings* (ed. David Forgacs and Geoffrey Nowell Smith, trans. William Boelhower), ElecBook, London 1999.
- Gramsci, A., *Selections from Political Writings 1910–1920* (ed. Quintin Hoare, trans. John Matthews), Lawrence & Wishart, London 1977.
- Gramsci, A., *Selections from the Prison Notebooks* (ed. and trans. Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith), ElecBook, London 1999.
- Ives, P., R. Lacorte, „Introduction“, *Gramsci, Language, and Translation* (ed. Peter Ives and Rocco Lacorte), Lexington Books, Lanham 2010., str. 1-19.
- Ives, P., *Language and hegemony in Gramsci*, Pluto Press, London 2004.
- Ives, P., „The Grammar of Hegemony“, *Left History* 5(1) (1997): 85-103.
- Lo Piparo, F., „The Linguistic Roots of Gramsci’s Non-Marxism“, *Gramsci, Language, and Translation*, Lexington Books, Lanham 2010., str. 19-29.
- Rosiello, L., „Linguistics and Marxism in the Thought of Antonio Gramsci“, *Gramsci, Language, and Translation*, Lexington Books, Lanham 2010., str. 29-51.

MIHAJLO STAMENKOVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philology

GRAMSCI, LINGUISTIC PRESTIGE AND HEGEMONY

Abstract: Author is cross-referencing current research into theoretical-practical, and especially methodological, status of language(study) within Gramsci’s revolutionary-philosophical body of work. In precise terms, he investigates the way, the range and the degree in which the (neo)linguistic notion of prestige participates in the original synthesis that makes Gramsci’s comprehension of hegemony. There is a dialectical thread to be found and followed which reproduces itself within pairs of relations that it also links together into a chain: language in general and specific languages, speakers of two different languages, a language and its dialect, dominant and subaltern classes, coercion and consent, normative and spontaneous grammar. Author pleads here for an insight which allows one to grasp that the truly all-encompassing critical conception of

hegemony within Gramsci's framework obliges the consent to the fact that such a conception already *für ewig* contains certain (notion of) linguistic prestige.

Keywords: *lingua-linguaggio*, coercion-consent, normative-spontaneous grammar, irradiation of prestige, M. Bartoli, G. Ascoli, F. Lo Piparo, P. Ives, L. Rosiello

Primljeno: 19.2.2020.

Prihvaćeno: 6.5.2020.